

POCHODZENIE KOLOKWIALIZMÓW W JĘZYKU MACEDOŃSKIM I SERBSKIM

ZOFIA DEMBOWSKA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Kolokwializm to wyraz, wyrażenie lub forma składni, stosowany wyłącznie w języku potocznym, zasadniczo tylko w mowie, w życiu codziennym, a jednocześnie w sytuacji, gdy nie ma wymogu dbałości o czystość literacką. Nagminne stosowanie kolokwializmów odbierane jest czasem jako niedbałe (a czasami wręcz prostackie) traktowanie języka (Gołąb, Heinz, Polański 1968).

Ze wszystkich zapożyczeń w języku macedońskiej młodzieży, serbizmy są najpopularniejsze. Niektóre z nich na stałe weszły do języka społeczeństwa, np. *особа* (osoba), *ствар* (rzecz), *оцузурувач* (ubezpieczyciel), *ценудлака* (człowiek drobiazgowy, pedant). Odnosi się to przede wszystkim do okolic Skopje, gdzie wpływy północnego sąsiada są szczególnie silne. Mieszkańcy mogą nie mieć świadomości czy używają serbizmu, czy dialektyzmu w przypadku najsilniej zakorzenionych wyrazów, np. *живци* (mac. нерви – nerwy), *сукња* (mac. здолниште – spódnica), *ташна* (mac. чанта – torba), *роба* (mac. стока – towar), *новчаник* (mac. паричник – portfel) (Jovanova-Grujovska 2002). Największa część serbizmów ma swój ekwiwalent w języku macedońskim, np. *замка* – *станица* (pułapka), *комад* – *парче* (kawalek), *конобар* – *келнер* (kelner), *утакмица* – *натпревар* (mecze), *тањир* – *чинија* (talerz). Zauważyć jednak można tendencję do zmniejszania się ilości serbizmów w komunikacji codziennej i powrotu do standardu językowego.

Kilka procent kolokwializmów używanych przez młodzież to turcyzmy, np. *анатема* (mac. проклетство – przekleństwo), *арач* (mac. данок – podatek), *атер* (mac. чест – szacunek), *чаре* (mac. спас – ratunek), *раја* (mac. народ, посетители – lud, odwiedzający). Większość z nich była w pewnym momencie nieco zapomniana i traktowana jak archaizmy, ale w ostatnim czasie powracają jako kolokwializmy (Jovanova-Grujovska 2002). Turcyzmy mają specyficzną wymowę, dlatego ich użycie w pewien sposób przyciąga uwagę rozmówcy: *џаде* (улица – ulica), *дограмаџија* (столар – stolarz), *сурат* (лице – osoba), *џам* (стакло, прозорец – szkło, okno). Często aktualizuje się i, w użyciu potocznym, zmienia znaczenie starych, zapomnianych turcyzmów, np. *атерџика* – слободна девојка (kobieta lekkich obyczajów, od: атерџија – człowiek ustępliwy, skłonny do porozumie-

nia), *аспра* – девојка што поминала кај многу машини (dziewczyna, która miała wielu chłopaków; daw. moneta turecka, pieniążek), *укумат* – полициска станица (posterunek policji; daw. turecki budynek rządu). Niektóre słowa są tak głęboko wpisane w język macedoński, że nie jest możliwe ich zastąpienie, np. *раам* (pokój, spokój), *сеурџија* (świadek, gap), *мајман* (drwiny, kpiny), *мајманџија* (kpiarz), *муабет* (rozmowa).

Serbia, tak jak i Macedonia, przez niemal 500 lat pozostawała pod panowaniem Imperium Osmańskiego, stąd liczne przykłady kolokwializmów pochodzenia tureckiego w języku serbskim: *baksuz* (pech), *ćaga* (pisemne potwierdzenie), *ćorak* (niepowodzenie w seksie lub w innej dziedzinie), *džadisati* (uciekać), *džidža-bidže* (drobne przedmioty do dekoracji), *gaga* (za darmo), *karakušljiv* (słaby, niezdolny do czegoś), *mangup* (osoba chytra, pomysłowa), *žbir* (skarżypyta).

Znajomość języka angielskiego jest na Bałkanach wśród młodych ludzi nie tylko kwestią mody, ale i konieczności, związanej z obecnością delegacji zagranicznych, filmów i muzyki, pracy za granicą lub w zagranicznych firmach. Studenci mieszkający w Skopje dużo częściej używają anglicyzmów, niż studenci przyjezdni. Anglicyzmy w kolokwialnym języku macedońskim pochodzą głównie z amerykańskiego slangu, np. *кул* (cool), *даун* (down), *џоинт* (joint), lub z języka angielskiego, np. *кеш* (cash), *фадерот мој* (od: my father), *сингл* (single), *ситуејшн* (situation), *рент-а-кар* (rent-a-car), *тајминг* (timing). Najpopularniejsze anglicyzmy spotykane w języku serbskim to np.: *beng* (bang – podawanie narkotyku dożylnie), *čarli* (charlie – kokaina), *diler* (dealer), *džoint* (joint), *fleš* (flash – nagła euforia będąca skutkiem zażycia narkotyku), *gras* (grass – trawa, marihuana), *haj* (high), *kul* (cool), *partibrejkers* (partybreakers – osoby rozbijające imprezę, psujące zabawę), *trip* (LSD), *aut* (out), *basket*, *čenčirati* (od: change – wymieniać ubrania, rzeczy), *dil* (deal), *drinkisati* (od: drink – pić), *fajter* (fighter), *fejs* (face), *fensi* (fancy), *gan* (gun), *gemblati* (od: gamble – uprawiać hazard), *hepi* (happy), *keš* (cash), *kežual* (casual), *klaber* (clubber), *luzer* (looser), *slipati* (od: sleep – spać), *strejt* (straight – osoba, która nie zażywa narkotyków), *šit* (shit), *šou* (show) (Hlebec 2006, Imami 2007).

Moda na kolokwializmy pochodzące z języka angielskiego rozwija się, świadczą o tym wypowiedzi studentów: „Англискиот јазик е мода, тој е шминка. Во Скопје има еден тренд да употребуваш она, зборови како во филмовите што употребуваат. Она, као некои узречици, тап, на англиски. Не чувствувам никакви пречки кога користам англиски зборови, дури се чувствувам и многу убаво. Кул кажува многу повеќе од било кој наш збор. Земен е затоа што фалел таков збор во језикот“ (Jovanova-Grujovska 2002) („Język angielski jest modny, jest na topie. W Skopje istnieje trend, aby używać takich słów jak w filmach. Jak jakieś powiedzenia, po angielsku. Nie czuję żadnych przeszkód, używając angielskich słów, czuję się wręcz bardzo dobrze. Cool wyraża dużo więcej niż jakikolwiek nasz wyraz. Używamy go, dlatego że w naszym języku brakowało jego odpowiednika”).

Część osób posługuje się innymi językami: bułgarskim, romskim, albańskim itp. Uważa się generalnie, że w języku macedońskim nie ma kolokwializmów o pochodzeniu bułgarskim, jednak przykłady zdają się przeczyć temu przekonaniu. Na przykład mieszkańcy Strumicy mówią: *дај ми го дистанционото* – podaj mi pilota (pilot – мас. далечинскиот управувач). W Skopje usłyszeć można *Чакам те да дојдеш / Слушај бачко, во хаос сум / Ште б’де!*

Przykłady romskie i albańskie są w języku macedońskim jeszcze rzadsze: (ром.) *ала кару, чиче нова / чивша нона / чивша тезе / шкуш ме дричи на прпор / По! По! / шок*. W języku serbskim występują nieco częściej, lecz przykładów jest stosunkowo niewiele. Przykłady albańskie to m.in.: *đalisati* (ratować się), *ika* (ucieczka), *keva* (matka, starsza kobieta), *kinta* (pieniądze), *klopa/njupa* (jedzenie), *krkati* (jeść), *moša* (siostra), *rascopati* (rozbić), *skenjati* (ukryć), *šok* (przyjaciel), *šorati* (robić, np. *šoramo dalje*), *šurka* (mocz), *urnisati* (zaprzepaścić), *zacopati se* (zakochać się), a romskie: *apiti* (zjeść), *bara* (granica), *bulja* (pośladki), *džukac* (prostak), *kandisati* (śmierdzieć), *kara* (męski organ płciowy), *sijati* (mieć).

W języku serbskim spotka się również kolokwializmy pochodzące z innych języków, jednak występują one z dużo mniejszą częstotliwością (Andrić 2005), np. greckie: *android* (osoba zachowująca się sztucznie), *aspida* (zła kobieta), *filadelfija* (czarnogiełdziarz), *flegma* (osoba obojętna), *ganglije* (Romowie), *kefalo* (głowa), *kerber* (niebezpieczny, oddany ochroniarz), *palamar* (penis, mężczyzna), *tronja* (osoba tchórzliwa); francuskie: *eskivaža* (ucieczka), *fazon* (samopoczucie), *frapirati se* (zdumiewać się), *gaža* (honorarium), *izgafirati se* (przynieść sobie wstyd), *mondiš* (modne ubranie), *pikirati* (pragnąć czegoś, co trudno osiągnąć), *šansona* (szansa), *šifonjer* (korpulentny mężczyzna), *vuajaž* (doznania psychodeliczne), *ženirati* (przeszkadzać), *žigolo* (męska prostytutka), *žur* (impreza w domu); włoskie: *banja* (więzienie), *bulumenta* (kupa, stos), *buzer* (niemęski homoseksualista), *ćao* (cześć), *đoka* (męski organ płciowy), *đunta* (sprzęgło), *famozan* (znany), *kalirati* (umrzeć), *kapirati/kužiti* (rozumieć), *kefaćo* (śmieszna twarz), *lapara* (usta), *mandža* (jedzenie), *nabokati se* (najeść się), *ronzati* (płakać), *verglati* (gadać głupoty); japońskie: *kamikaza* (śmiała osoba); łacińskie: *cirkulisati* (nie móc usiedzieć na miejscu), *debil*, *fakat* (naprawdę), *fosil* (stara osoba), *gušt* (zadowolenie), *separatisati se* (separować się), *tangirati* (dotykać); węgierskie: *buđelar* (portfel), *džomba* (stary żołnierz), *fela* (rodzaj), *kunt* (miejsce noclegowe), *mamlaz* (głupiec), *pajtaš* (przyjaciel), *rondža* (kobieta, żeński organ płciowy), *šantav* (głupi); pochodzące z księstwa weneckiego: *kebati* (chwycić, od: *cheba* – klatka); niemieckie: *bajbok* (więzienie), *blam* (wstyd), *cimer* (współlokator), *cvikenzi* (strach), *feder/fišbajn* (osoba homoseksualna), *filovati* (napętniać); perskie: *andrak* (nieszczęście), *burazer* (brat), *gungula* (tłok), *ič* (nic), *mufta* (bezpłatnie, na cudzy rachunek); rosyjskie: *đenge/genge* (pieniądze), *nervčik* (neurotyk), *produmati* (przemyśleć) (Knežević 2010).

Specyficzną grupą kolokwializmów w języku macedońskim są tzw. kolokwializmy ad hoc. Parodiują one formy lub brzmienie innego języka, np. francuskiego:

Ла Илјија жандар ла жене пипа.

Ла коњ трува пасе.

Увр ла фенетре да не дува ветре.

Niektóre „nowe” słowa tworzone są przez zadawanie pytań i odpowiadanie na nie w sposób żartobliwy, np.

Како се кажува на бугарски:

Завеса? – прозорец скривалки

Како се кажува на турски:

Радио? – џурултикутија.

Телевизор? – ептен ѓурултикутија, ѓурултисандак
 Лична карта? – сурат тапија
 Пасош? – ептен сурат тапија
 Брза помош? – турбо еким (еким – lekarz)
 Windows? – Пенџерлаџи
 Како се кажува на хрватски:
 Овџа? – вунени травоед
 Стадо? – пучанство вунених травоеда
 Овчар? – редарственик пучарства вунених травоеда
 Куче? – помоќник редарственика пучанства вунених травоеда (Jovanova-Grujovska 2002)

Ciekawym zjawiskiem w języku serbskim jest metateza, czyli przestawienia głosek lub sylab w wyrazie. Najbardziej żywotna jest w dużych ośrodkach Serbii i nie tylko (w Belgradzie, Sarajevie, Zagrzebiu itd) (Gerzić, Gerzić 2002). Pierwszą sylabę wyrazu przestawia się na koniec, tak aby tworzyła sylabę ostatnią. Stosuje się ją do zmiany słów używanych często i zazwyczaj, gdy nie powoduje to trudności w wymowie (wyjątkiem mogą być wyrazy szczególnie często używane, np. deĉko – ĉkoda; fudbal – dbalfu). Czasem wyrazy tak zmienione ulegają dalszym przemianom, np. budala – jodalabunj; grad – jodgranj; stari – joristanj (Bugarski 2003).

Przykłady metatezy wśród rzeczowników (występują najczęściej): selo – lose (wieś, wieśniak), vugla – glava (głowa, sto dinarów/euro/marek), svinja – njasvi, krava – vukra, maca/maco – coma (wołacz od: kot i sposób zwracania się do dziewczyny), dizel – zeldi (młody chłopak, mający powiązania kryminalne, dresiarz).

Przykłady metatezy wśród czasowników (występują stosunkowo rzadko): priĉati – ĉapriti, sviđati se – đasviti se (one nam se đajusvi), krade – dekrati, vidim – divim, kaŹem – Źemka, smrdi – dismr, moŹe – Źemo, gledaj – dajgle, variti – ritiva (w Źargonie: palić marihuanę lub haszysz).

Przykłady metatezy wśród przymiotników: dobar – bardo, kraden – dekran, belo – lobe (w znaczeniu: kokaina lub biała heroina), smeđi – đesme (w znaczeniu: heroina).

Przykłady metatezy wśród przysłówków (bardzo rzadko występują): dobro – brodo, super – persu.

Przykłady metatezy wśród zwrotów i wyraŹeń: idemo kuĉi – demoiĉiku, vidimo se – divimo se, dođi ovamo – đido mova, puŹi kurac – Źipu racku, idem ĉeri – deim ĉeri (idę do domu) (Skiba, 2011).

Słownictwo kolokwialne pozwala na używanie szerokiej gamy wyrazów, włączając te, które w oficjalnym języku uznawane są za wulgarne. Dobrym przykładem jest tu słowo weŹa – Źart. MoŹe ono zostaĉ zastąpione szeregiem wyrazów bliskoznacznych: zezanĉija, zaŹrkanĉija i zaebanĉija. KaŹdego z tych wyrazów użyjemy w zależności od sytuacji, a najbardziej wulgarnym z nich jest zaebanĉija.

Należy wziąć pod uwagę fakt, Źe kolokwializmów używają głównie ludzie młodzi, więć podanego słownictwa nie moŹna odnieść do całego społeczeństwa. Poza tym leksyka kolokwialna szybko ulega zmianom, jest bardzo podatna na wpływy.

BIBLIOGRAFIA

- Andrić 2005:** Andrić D. *Dvosmerni rečnik srpskog žargona*, Valjevo 2005.
- Bugarski 2003:** Bugarski R. *Žargon*, Beograd 2003.
- Gołąb – Heinz – Polański 1968:** Gołąb Z., Heinz A., Polański K. *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa 1968.
- Hlebec 2006:** Hlebec B. *Englesko-srpski, srpsko-engleski rečnik slenga*, Beograd 2006.
- Gerzić – Gerzić 2002:** Gerzić B., Gerzić N. *Rečnik savremenog beogradskog žargona*, Beograd 2002.
- Imami 2007:** Imami P. *Beogradski frajerski rečnik*, Beograd 2007.
- Jovanova-Grujovska 2002:** Jovanova-Grujovska E. *Valorizacija na kolokvijalizmite vo makedonskata jazična sredina*, Skopje 2002.
- Knežević 2010:** Knežević Z. *Čovek u žargonu*, Belgrad 2010.
- Skiba 2011:** Skiba A. *Metateza w serbskim žargonie*, w: *Bałkański folklor jako kod interkulturowy, tom 1*, red. Rękas J., Poznań 2011.